

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
Rapor • No: 20 • Eylül 2022

Rusya-Ukrayna Savaşının Sosyolojik Açıdan Tahlili

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Ankara • 2022

Rapor

AVİM Hakkında

2009 yılında kurulmuş olan AVİM, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı bünyesinde faaliyet gösteren, Ankara merkezli, bağımsız, kâr amacı gütmeyen bir düşünce kuruluşudur. AVİM, çalışmalarını yüksek lisans ve doktora çalışmalarına devam eden veya doktorasını tamamlamış analistler ve idari personel ile yürütmektedir.

AVİM'in çalışma ve araştırma alanı Avrupa, Balkanlar, Geniş Karadeniz Bölgesi, Kafkaslar, Orta Asya ve doğusunu kapsamaktadır. Değişen küresel jeopolitik bağlamda Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorun ve fırsatların anlaşılmasına katkı sağlamak AVİM'in hedefidir. Türkiye'nin jeopolitik konumu, Avrasya bölgesi ve bu bölgenin iki kilit noktası olan Kafkasya ve Balkanlar'a büyük dikkat gösterilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, AVİM çalışmalarında bu iki bölge üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, sorunlu Türk-Ermeni ilişkileri AVİM'in özel önem atfettiği bir konudur.

AVİM, Avrasya Bölgesi üzerine çalışan uzman ve akademisyenler arasında entelektüel iletişim ve işbirliği ağı inşa etmeyi öngörmektedir. AVİM bu çerçevede, ulusal ve uluslararası resmi ve sivil kuruluşlar, bağımsız araştırma enstitüleri ve üniversitelerle işbirliği yapmakta, bunları daha üst seviyelere taşımak için gayret göstermektedir.

AVİM, özgün araştırmalara dayanan kitap ve raporlar, konferans kitapları ve politika notlarını basılı ve elektronik formatta yayınlamakta, Avrasya bölgesindeki siyasi gelişmeler hakkında ulusal ve uluslararası konferans ve çalıştaylar düzenlemektedir. Bunların yanında AVİM, olgunlaşmakta olan yeni Avrasya'yla ilgili haber yorum ve analizleri internet sitesinde yayınlamakta, bunları ayrıca hergün yaklaşık 7000 alıcıya ulaşan günlük bülteni aracılığıyla ilgilenenlere ulaştırmaktadır.

AVİM ve Terazi Yayıncılık işbirliği ile üçü akademik hakemli olmak üzere dört dergi çıkarılmaktadır:

- Ermeni Araştırmaları (Türkçe, 2001'den beri)
- Review of Armenian Studies (İngilizce, 2002'den beri)
- International Crimes and History / Uluslararası Suçlar ve Tarih (Türkçe ve İngilizce, 2006'dan beri)
- Avrasya Dünyası (Türkçe ve İngilizce, 2017'den beri)

İletişim / Contacts

Süleyman Nazif Sokak No:12/B Daire: 2-3-4

06550 Çankaya - ANKARA/TURKEY

Tel: +90 (312) 438 50 24 • Fax: +90 (312) 438 50 26

E-mail: info@avim.org.tr

www.avim.org.tr

 avrasyaincelemelerimerkezi

 @avimorgtr
@avimorgtrEN

 avimorgtr

 avimorgtr

AVİM Rapor No: 20

Rusya-Ukrayna Savaşının Sosyolojik Açıdan Tahlili

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Avrasya İncelemeleri Merkezi

Eylül 2022

Ankara

AVİM Rapor No: 20

TERAZİ YAYINCILIK

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sok. No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23-24 • **Faks:** 0 (312) 438 50 26

E-mail: terazi yayincilik@gmail.com

Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM)

ISBN: 978-605-73572-1-2

YAZAR

Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün

TASARIM

Ruhi Alagöz

BASKI

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı No: 48/48-49 İskitler / ANKARA

Tel: +90 312 341 36 67

Sertifika No: 47865

BASKI TARİHİ

Eylül 2022

© Avrasya İncelemeleri Merkezi - 2022

Her hakkı saklıdır. Bu yayının hiçbir bölümü izinsiz kopyalanamaz,
dağıtılamaz ya da çoğaltılamaz.

Bu ve diğer AVİM yayınlarına ulaşmak için: www.avim.org.tr adresini ziyaret ediniz.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	V
Önsöz.....	VII
Yazar Hakkında.....	X
Rusya-Ukrayna Savaşının Sosyolojik Açıdan Tahlili	1
<i>Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN</i>	

SUNUŞ

Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri harekâtın gerekçesini güvenlik endişesinin oluşturduğu Başkan Vladimir Putin'in konuşmalarında ifadesini bulmaktadır. On dokuzuncu yüzyılda Napolyon'un, yirminci yüzyılda Hitler'in Rusya'ya saldırılarının başarısızlıkla sonuçlanmasının ancak Ukrayna'nın derinliklerinden geçtikten sonra Rusya'ya ulaşabilmelerinden kaynaklandığı askeri değerlendirmelerin mutabık olduğu bir gerçektir.

Sovyetler Birliği döneminde Rusya'nın kendisinin yanı sıra sadece iki cumhuriyetin, Ukrayna ve Belarus'un, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nda temsil edilmesini sağlamasının bu iki devleti köklü bağlarla kendinden saymasının bir göstergesi olarak görmek mümkündür.

2014 yılı ve sonrasındaki gelişmeler de, Rusya'nın bakış açısıyla, 1991 yılından sonra Batı'nın NATO aracılığıyla kendi aleyhine genişleme girişimlerine karşı ortaya koyduğu bir tepki olarak değerlendirilmektedir.

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında dağılmasını takiben sona erdiği ilan edilen soğuk savaş, Rusya'nın Batı destekli Ukrayna'ya saldırmasıyla küresel bir sıcak savaş tehdidi olarak canlanmış, 1962 Küba krizinden bu yana ilk defa bir nükleer savaş olasılığı gündeme gelmiş, herhalükarda dünya yeni bir kutuplaşmanın ve soğuk savaşın içine girmiştir.

Bölgesel görünmekle beraber, tüm Avrupa güvenliğini doğrudan ilgilendiren ve uluslararası ilişkilerde küresel çapta yeni bir dönemin başlangıcını haber veren bu gelişme, konunun tarihi, siyasi, askeri, uluslararası ilişkiler ve Doğu-Batı çatışması yönleriyle sıkça ele alınmıştır. Konunun daha az irdelenen ve daha duyarlı sosyolojik yönü ise yeterince araştırılmamıştır. Özellikle ülkemizde bu konuda yapılan araştırma ve çalışmalar pek sınırlı, hatta yüzeysel kalmıştır.

Prof. Dr. Ayşegül Aydınğün'ün çalışmaları bu eksikliği giderecek nitelikte ve kapsamda olmuştur. Prof. Aydınğün'ün Ukrayna'da yerinde, sahada yaptığı bilimsel, akademik araştırmalar, konunun sosyal, sosyolojik boyutuna ışık tutacak bulgular ortaya çıkartmıştır. Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Prof. Aydınğün'ün araştırmalarının sonuçlarını ve bulgularını son gelişmelerin ışığı altında, soru-cevap şeklinde yapılan bir mülakat halinde derleyerek bir rapor yayımlamaktan kıvanç duymaktadır.

Raporun hazırlanmasında emeği geçenlere ve siz değerli okuyuculara teşekkür ederim.

Alev KILIÇ
E. Büyükelçi
AVİM Başkanı

ÖNSÖZ

Rusya Federasyonu'nun 24 Şubat 2022'de Ukrayna'ya karşı başlattığı askeri saldırının yedinci ayına girmiş bulunuyoruz. Çatışmaları sonlandırmak için tarafların ne zaman masaya oturacağını kestirmek zor. Savaşın en azından 2022 yılı sonuna kadar hatta daha da fazla uzayabileceğini düşünen kişilerin sayısı hiç de az değil. Bir başka bilinmezlik ise, Ukrayna ve Rusya'nın savaşı durdurmak için ne gibi tavizler vermeye hazır oldukları veya bunun için ne tür şartlar öne sürdükleri. Ukrayna tarafından bir yandan çeşitli tavizler verilebileceğine dair imalar gelse de öte yandan toprak bütünlüğü konusunda, özellikle Rusya'nın 24 Şubat sonrasında işgal ettiği yerlerden çekilmesi konusunda ısrarcı olduğuna dair açıklamalar geliyor. Rusya tarafına baktığımızda ise, Kremlin'in tanımlamasıyla Ukrayna'da yürüttüğü "özel askeri operasyon"un hedefinin ne olduğu, savaşın başlarında belirttiği Ukrayna'nın tarafsız bir statüyü resmen kabul etmesi gibi daha geniş kapsamlı hedeflerini daraltıp daraltmadığı konusunda bir muğlaklık söz konusu. Dolayısıyla, çatışmaları sonlandıracak bir ateşkesin, dahası savaşa son verecek barış antlaşmasının şartlarının neler olacağı değerlendirmeye açık bir diğer konu. Büyük çaplı çatışmalar son bulsa dahi, Transdinyester, Güney Osetya ve Abhazy'a dakilere benzer sürüncemede kalmış bir ihtilafın Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerinde yıllar hatta on yıllar boyunca devam etme ihtimalinin de dikkate alınması gerekiyor. Sonuçta, Karadeniz'in kuzeyinde, içinde bulunduğumuz aşamada, bilinenden çok bilinmeyenlerin ağırlıkta olduğu bir savaşla karşı karşıyayız.

Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısının bu iki ülke arasındaki ikili ilişkiler boyutunu aşan çok daha küresel ölçekli yansımalarını görmek mümkün. Batı ve Rusya arasında ilişkilerde uzun yıllardan beri gözlemlenen gerilimin en üst düzeye ulaştığı görülüyor. Öyle ki, Batı ve Rusya arasında yaşanabilecek bir nükleer savaş ve olası sonuçları dahi tartışılıyor. Böyle bir savaş olasılığı nedir sorusu bir yana, tartışmanın bu boyuta gelmiş olması bile yeterince önemli.

Bunun yanında, bu boyutta da bir takım belirsizlikler söz konusu. Rusya'nın Ukrayna'ya saldırısı sonrasında uzun yıllardan beri 'Batı ittifakı' açısından bir kaygı ve tartışma konusu olan transatlantik ilişkilerinde öncesine kıyasla bir sıkılaşıma yaşandığına şahit olduk. Aynı şey, Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasındaki ilişkilerde de dikkat çekti. Kısaca ifade etmek gerekirse, Rusya-Ukrayna Savaşı ilk başta 'Batı ittifakı'nda uzun yıllardan beri endişe ve tartışma konusu olan müttefiklik ilişkilerini güçlendirmiş gibi görüldü. Ancak, savaşın uzamasıyla ortaya çıkan veya bu savaşın derinleştirdiği olumsuz ekonomik etkilerin de etkisiyle, Batılı ülkeler arasında Ukrayna'ya verilen destekle ilgili yeniden bazı görüş ayrılıklarının ortaya çıkmaya başlaması da ihtimal dâhilinde.

Rusya'nın Ukrayna'ya askeri saldırısı sonucunda ortaya çıkan Batı ittifakı içindeki ve Batı ve Rusya arasındaki ilişkilere dair soruların yanında önemli bir diğer konu ise, 'Batı ittifakı' dışında kalan, daha doğrusu bu ittifak tarafından rakip veya düşman olarak kodlanan ülkeler arasındaki ilişkilerin nasıl bir karakter kazanacağı. Bu konuyla ilgili en önemli aktörler elbette Rusya ve Çin. Bu iki güç arasındaki ilişkilerin seyri, 'Batı ittifakı' içinde yer alan ülkeler arasındaki ilişkilerin seyri kadar önemli bir konu. Savaşa karşı Batı ittifakının Rusya'ya karşı takındığı tavrın bu ülkeyi Çin ile hâlihazırda var olan ilişkilerini derinleştirmeye mecbur bıraktığını vurgulayan analizler söz konusu. Bu durumun, ABD'nin Rusya'dan daha büyük bir tehdit olarak gördüğü Çin'e yönelik politikaları açısından uzun vadede ne gibi sonuçlar doğuracağı önemli bir tartışma. Uzun vadeli bir perspektiften bakıldığında, Rusya ve Çin arasında daha da derinleşen yakınlaşmanın ABD'nin stratejik hedefleri açısından pek de olumlu bir tabloya işaret etmediği düşünülebilir.

Son olarak, Küresel Güney'in yaşanan gelişmeler karşısındaki tutumları da bir diğer önemli husus. Küresel Güney'deki pek çok ülkenin Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Batılı ülkeler gibi taraf olmaktan kaçınmaları, ulusal çıkarları doğrultusunda pragmatik politikalar izlemeleri dikkat çeken bir durum. Küresel Güney'in benimsediği bu tutum, ABD'nin küresel liderlik iddiası açısından da irdelenmesinde fayda olan bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Sonuçta, süregiden savaşa, bu savaşın nasıl sonlanacağına ve sonuçlarının neler olacağına dair pek çok soru işareti var. Ukrayna-Rusya ilişkilerinin ötesine geçen bir öneme sahip bu savaşın, jeopolitik, siyasi, askeri, ekonomik ve hatta kültürel boyutlarıyla var olan uluslararası düzenin yeniden şekilleneceği bir sürecin başlangıcına işaret ediyor olabileceği ihtimalinin üzerinde ciddiyle durulmasında yarar olacak.

Uluslararası ilişkiler, bölgesel ve küresel siyaset ve Dünya tarihi açısından çok önemli bir gelişme olarak karşımızda duran Rusya-Ukrayna savaşıyla ilgili olarak, Türkiye'de ve dünyada pek çok yorum ve analiz yapılmakta. Türkiye'ye baktığımızda, konuyla ilgili görüş ifade eden kişilerin ancak bir kısmının özel olarak Rusya üzerine çalışma yapan kişiler, yani popüler deyişle 'Rusya uzmanı' oldukları görülüyor. Belki de bundan daha da sorunlu olan bir diğer husus ise, bu kişilerin hemen hemen hiçbirinin münhasıran Ukrayna ile ilgili çalışmalar yapan kişiler olmamaları. Türkiye'de Ukrayna üzerine uzmanlığı olan kişilerin azlığı ve bu kişilerin kamusal alanda pek de görünür olmamaları, bir yandan Ukrayna hakkında bir takım 'efsanelerin' olgularmış gibi sunulması ve anlaşılmasına neden olurken, öte yandan bu ülkenin siyasal aktörlüğünün gözden kaçırılması ve 'Batılı büyük güçlerin basit bir piyonu' indirgemeciliğiyle değerlendirilmesi sonucunu da doğuruyor.

Türkiye’yi de yakında ilgilendiren bir savaşla ilgili entelektüel alanda ortaya çıkan bu olumsuz durumu da dikkate alarak, Türkiye’de Ukrayna üzerine akademik çalışmalar yürüten az sayıdaki akademisyenden ve Mart 2020’de yayımlanan “Sovyet Sonrası Ukrayna’da Devlet, Toplum, Siyaset: Değişen Dinamikler Dönüşen Kimlikler” başlıklı kitabın editörlerinden biri olan Sayın Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün’ün konu hakkındaki görüşlerini öğrenmek istedik.¹ Bu sayede, Rusya-Ukrayna savaşına dair (jeo)politik değerlendirmelerin biraz da dışına çıkarak, konuya sosyolojik bir açıdan bakabilmeyi, böylece Karadeniz’in kuzeyinde yaşananları daha geniş bir perspektiften anlamlandırmayı da hedefledik. Bunu yaparken, yorum yapmaktan kaçınarak sorularımızı sorduk ve Prof. Aydıngün’ün görüşlerini dinledik. Röportaj teklifimizi geri çevirmeyerek görüşlerini bizlerle paylaşan Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün’e teşekkür ederiz.

Dr. Turgut Kerem TUNCEL
AVİM Kıdemli Analisti

1 Prof. Dr. Ayşegül Aydıngün, Prof. Dr. İsmail Aydıngün (Başkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü) ile birlikte, Karabük Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve AVİM’den akademisyen ve araştırmacılardan oluşan sekiz kişilik bir araştırma ekibiyle, Şubat 2019-Haziran 2019 ve Ekim 2019’da Ukrayna’da kapsamlı bir alan araştırması gerçekleştirmiştir. Araştırma kapsamında, Ukraynalı siyasetçi, diplomat, akademisyen, ve düşünce kuruluşu ve sivil toplum örgütü çalışanlarıyla 107 derinlemesine mülakat gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın verilerine dayanan “Sovyet Sonrası Ukrayna’da Devlet, Toplum ve Siyaset: Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler” başlıklı kitap Mart 2020’de Terazi Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır.

— Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN —

Prof. Dr. Ayşegül Aydingün, Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir. 1990'da ODTÜ Sosyoloji Bölümünden mezun olan Ayşegül Aydingün, 1991'de Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde yüksek lisansını; 2001'de ODTÜ Sosyoloji Bölümünde doktorasını tamamlamıştır. Doktora sırasında ve sonrasında Türkiye Bilimler Akademisi desteğiyle Manchester ve California-Berkeley Üniversitelerinde, İsrail devlet bursuyla Ben-Gurion Üniversitesinde çalışmalar yapmıştır. Çalışmaları ağırlıklı olarak etnisite,

milliyetçilik, göç, sekülerlik, müze sosyolojisi, Sovyet sonrası coğrafya (Orta Asya, Ukrayna ve Kafkasya) ve Ahıska Türkleri, Kırım Tatarları, Borçalı Türkleri ve Kistler gibi çeşitli topluluklar üzerine yoğunlaşmaktadır.

RUSYA-UKRAYNA SAVAŞININ SOSYOLOJİK AÇIDAN TAHLİLİ

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Mülakat: Dr. Turgut Kerem TUNCEL

Soru: Rusya-Ukrayna savaşını anlamlandırmaya çalışan pek çok kişi konuya jeopolitik, siyasi ve askeri-güvenlik açılarından yaklaşıyor. Küresel siyasal dengeler, transatlantik ilişkileri, büyük güç mücadeleleri vb. bu tür analizlerin anahtar kelimeleri haline gelmiş durumda. Bununla birlikte, konunun ekonomi-politik, sosyolojik, kültürel boyutlarına dair değerlendirmeler daha geri planda kalıyor. Türkiye’de analiz düzeyinde neden böyle bir durumla karşı karşıyayız? Bir sosyolog olarak, Rusya-Ukrayna savaşına dair jeopolitik incelemeleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cevap: Türkiye’de genellikle Avrasya coğrafyası sadece uluslararası ilişkiler uzmanlarının çalışma alanına dâhilmiş gibi bir düşünce var. Daha doğrusu, başka ülkelerde yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar hep uluslararası ilişkiler uzmanlarına soruluyor. Sanırım geleneksel bir yaklaşımla sosyologların sadece kendi toplumlarını çalıştıkları varsayılıyor. Bu artık geçerli bir varsayım değil. Bildiğiniz gibi sosyal bilimlerde çok önemli değişimler söz konusu oldu. Örneğin başka kültürleri çalışan antropologlar artık kendi toplumlarını da çalışıyor ve aynı şekilde kendi toplumlarını çalışan sosyologlar artık başka toplumları da çalışıyorlar. Dolayısıyla, Avrasya coğrafyası hususunda uzmanlaşmış sosyologlar da var. Yurt dışında daha çok, Türkiye de ise maalesef daha az. Sosyologların analiz birimi elbette ki uluslararası ilişkiler uzmanlarından farklı. Biz sosyologlar devlet yerine topluma ve bireylerin deneyimleriyle algılarına odaklanıyoruz. Yine de küresel dinamikleri anlama gereği yâ da toplumsal gerçekliğin anlaşılması için gereken tarih bilgisi sosyologları diğer sosyal bilim disiplinlerine yaklaştırıyor ve interdisipliner bir bakış açısı

benimsemelerini gerektiriyor. Aslında sosyal bilimlerdeki parçalanmışlık küresel dünyayı anlamayı zorlaştırıyor. Bence sosyoloji diğer disiplinlere göre interdisipliner çalışmalara daha açık bir bilim dalı. İnterdisipliner çalışmalara yatkınlığı, kuramsal birikimi ve masa başında ikincil kaynaklardan değil de sahadan doğrudan veri toplama geleneği sosyolojiyi ön plana çıkaran unsurlar. Ancak Türkiye’de sosyal bilimlere ayrılan araştırma kaynağının batı ülkelerine göre son derece sınırlı olması önemli bir zorluk. Öte yandan, Türkiye’de sosyolojik bilgiye ihtiyaç duyulduğunu veya önem verildiğini söylemek de oldukça zor. Buna rağmen, saha araştırması verisine dayanarak bölge ve ülke çalışmaları yapan değerli meslektaşlarım var. Hiç şüphesiz masa başı araştırmalara dayanarak, toplumları tanımadan çok geniş bir uzmanlık alanı iddiasıyla konuşan uzmanların sayısı da oldukça fazla.

Kanaatimce, toplumsal dinamiklerin bilinmemesi, yani yerel dinamiklerin dikkate alınmaması yapılacak stratejik veya siyasal analizlerin eksik veya hatalı olmasına neden oluyor. Sadece boru hatları, doğal gaz, petrol, ekonomik çıkarlar, küresel güç dengeleri ve buna benzer hususları dikkate alarak toplumların gerçekliklerini anlayabilmek mümkün değil. Uluslararası ilişkileri belirleyen temel dinamiklerden biri olan toplumsal gerçekliğin bilinmemesi derinlikli olmayan analizlerin yapılmasına neden olabilmektedir, özellikle de Avrasya coğrafyasında. Aynı durum askeri analizler için de geçerli zira sadece orduların kağıt üzerindeki güçlerini karşılaştırmak suretiyle sağlıklı bir analiz yapmak veya savaşın galibini belirlemek mümkün değil. Tam da bu nedenle, toplumsal dinamikleri çözümlmek için insanların algılarını, düşüncelerini ve onları motive eden unsurları anlamak büyük bir önem taşıyor.

Soru: Sosyolojik bir bakış açısıyla savaşı nasıl anlamlandırıyorsunuz? Bir sosyolog gözüyle karşımızdaki tabloda neler görüyorsunuz?

Cevap: Az önce belirttiklerimin ışığında, Ukraynalıların Rusya algılarını, özellikle de 2014 yılında Kırım’ın ve Donbas bölgesinin işgalinden sonra biçimlenen ve değişen Rusya algısını anlamak çok önemli çünkü bu algı Ukraynalıların davranış biçimlerini belirledi. Bu anlamda, 24 Şubat’tan bu yana Ukraynalıların birçok analisti şaşırtan direnişleri, 2019’da Ukrayna’da kapsamlı bir saha araştırması yapmış biri olarak beni hiç şaşırtmadı. Hatta bu direncin olacağını savaş çıkmadan önce Kırım Haber Ajansına 18 Şubat’ta verdiğim bir mülakatta da dile getirmiştım. O mülakatta Putin’in, yaptığı askeri yığınağı hedeflerinin bazılarını ulaşmadan geri çekmesinin bir teslimiyet olarak algılanacağını, olası bir savaşın Donbas bölgesinde olacağını, Ukrayna halkının direneceğini ve başta ABD ve Birleşik Krallık olmak üzere bazı devletlerin savaşı adeta istediklerini belirtmişim. Ayrıca, savaşın Putin’i Rusya

kamuoyunda zor duruma düşüreceğini de söylemişim. Tabii o günlerde birçok kişi ve Ukrayna halkı gibi ben de olası bir savaşın Donbas bölgesinde olacağını düşünüyordum. Zira Putin'in günümüze kadar gerçekleştirdiği eylemleri, hukuk dışı olsa da ve tartışmalar yaratsa da bir meşruiyet arama kaygısı taşıyordu. Birçok durumda da Batı ülkelerindeki bazı toplumsal katmanlar tarafından Rusya haklı görülebiliyordu. Kırım'ın işgal ve yasa dışı ilhakına karşı gösterilen bazı tepkiler buna iyi bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla 24 Şubat'ta başlayan işgal sürecinde beni şaşırtan Ukraynalıların direnişi değil Putin'in işgali Donbas'la sınırlı tutup meşru bir zemine oturtmaya çabalamak yerine topyekûn bir işgal başlatarak Batı ülkelerini karşısına alması oldu. 2022'deki işgal Donbas bölgesiyle sınırlı kalsaydı 2014 yılında olduğu gibi Batı ülkelerinin tepkisinin cılız kalacağını düşünüyorum. Şu anda gördüğümüz tablo, Rusya askerî gücünün direnç karşısında, Donbas bölgesine yöneldiği, buna rağmen güneyde bazı başarılar elde ettiği, ABD ve Birleşik Krallığın Rusya'yı zayıflatmak ve Putin iktidarını sarsmak amacıyla savaşın kısa sürede bitmesine yönelik adımlar atmadıkları ve günden güne Rusya'da Putin'e karşıt olanların sayısının arttığıdır.

Ukraynalılar da bu geniş kapsamlı işgal karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Onlar da olası bir işgalin sadece Donbas bölgesiyle sınırlı kalacağını düşünüyorlardı. Dolayısıyla, bu beklenmedik çaptaki işgalin Ukrayna toplumu üzerinde çok büyük bir etkisi oldu ve bu etki çok büyük bir tepkiye dönüştü. 2014'te yaşananlara rağmen halen Rusya'nın, Ukraynalılarla Rusların 'aynı halk' olduğunu vurgulayan söylemini içselleştirenlerin de önemli bir kısmı - Ukraynalı Ruslar da dâhil olmak üzere- son işgal sonrası bu söyleme inanmaz oldu. Unutmayalım ki, Ukrayna toplumu 2014'te de direndi. O dönemde, Ukrayna ordusuna ek olarak oligarkların maddi olarak desteklediği taburlar sivil halk tarafından oluşturuldu ve özellikle Donbas bölgesinde önemli bir direniş sergilendi. Bu çatışmalarda ölenler toplum gözünde son derece saygın kahramanlar oldular. İsimleri müzelerde, kiliselerde, sokaklarda sergilendi ve halen de saygıyla anılıyorlar. Bu genellikle üzerinde çok durulmayan bir olgu ancak son derece önemli ve hatırlanması şart. Demek istediğim, 24 Şubat'ta başlayan Rus işgaline Ukraynalıların gösterdiği dirence şaşırmak 2014 yılında olanları dikkate almamak ya da unutmamak anlamına geliyor. Üstelik o dönemde Ukrayna askerî açıdan günümüze göre çok daha zayıftı ve 24 Şubat'tan bu yana olduğu gibi bir askerî yardım da almamıştı. Dikkate alınması gereken bir diğer husus da sekiz yıldır Ukrayna'nın askerî açıdan büyük bir gelişme gösterdiği ve bu alanda önemli harcamalar yaptığıdır. Öncelikle, Onur Devrimi'nden sonra Ukrayna güvenlik sektörü reformunu yaparken, Batı'dan yardım talep etmiştir. Bu bağlamda NATO'nun ordunun reformuna AB'nin ise polis reformuna önemli bir destek sağladığını biliyoruz. Ukrayna'nın NATO'nun Barış için Ortaklık Programı'na 1994 yılında katılan ilk Sovyet-sonrası ülke olduğunu ve aynı yılda AB ile de Ortaklık Anlaşması imzaladığını hatırlama-

mız gerekiyor. O dönemde resmî olarak tarafsız olan Ukrayna bu tarafsızlığını 2014 sonrasında, yani Rusya'nın işgali, Kırım'ı yasa dışı ilhakı ve Donbas bölgesindeki ayrılıkçıları desteklemesi sonrası değiştirmiştir. Bir diğer deyişle, Ukrayna'nın tarafsızlık politikasına son vermesi, 2017'de ve 2019'da sırasıyla resmî olarak NATO ve AB'ye üye olmak istediğini ilan etmesi de yine 2014 sonrasında olmuştur. 24 Şubat 2022'deki Rus işgali, her ne kadar bu üyelik taleplerini gündemden bir ölçüde düşürmüştü de Batı ülkelerini çok çeşitli konularda Ukrayna'ya destek olmak zorunda bırakmıştır. AB'ye üyelik statüsünün kabulü yeni bir olgudur.

Öte yandan, 24 Şubat 2022'den bu yana 40'a yakın ülke, yarısından çoğu AB ülkeleri olmak üzere, AB kurumları, G7 ülkeleri ve başka ülkelerin de Ukrayna'ya askeri yardım yaptığı medyada yer aldı. Bu bağlamda özellikle ABD ve AB ülkelerinin yüz milyonlarca ABD doları tutarında silah ve askeri mühimmat içeren destekler verdiklerini açık kaynaklardan okuyoruz. Birçok ülkeye ek olarak İsveç gibi tarafsız bir ülkenin dahi askeri yardım göndermesi son derece dikkat çekici. Ayrıca, tüm destek sağlayan ülkelerin bu desteği sürekli kıldıklarını ve parlamentolarında ek yardım bütçelerinin onaylandığını da izliyoruz.

Ben tabii ki bir sosyolog olarak askeri yardımların niteliğine dair bir değerlendirme yapacak değilim. Buna rağmen, sadece sosyolojik bir bakış açısıyla bu askeri destekleri ve hatta 52 farklı ülkeden geldiği söylenen 20 bin civarındaki gönüllü yabancı savaşçının da Rusya'ya karşı savaşmak üzere Ukrayna'ya gidişlerini değerlendirmek isterim. Tarafsız bir ülke olan İsveç'in askeri yardım yapması, Finlandiya'nın askeri yardım yaparken bunun 'tarihi' bir karar olduğunu ifade etmesi, Baltık ülkelerinden çok sayıda gönüllünün Ukrayna'ya gitmesi, Litvanya halkının Ukrayna'ya bağışlamak üzere Bayraktar TB2 alınması için kampanya başlatması, AB ülkelerinin ve ABD'nin çok yüksek miktarlardaki yardımlarının son derece önemli bir şeye işaret ettiğini düşünüyorum. Bu kanaatimce özellikle Batı Avrupa ülkeleri açısından Rusya algısında önemli bir dönüşümün başladığına işaret etmektedir. Elbette, özellikle Finlandiya ve Baltık ülkeleri, veya bazı Balkan ülkeleri, hatta İsveç ve Norveç için dahi Rusya görece daha tanıdık ve potansiyel tehdidi de daha bilinir bir ülkedir. Ancak daha önce de vurguladığım gibi, Avrasya coğrafyasına dair Avrupa'daki bilgi birikiminin temelini Rus literatürünün oluşturması ve bu literatürün 2022 Şubat ayına kadar egemen literatür olması Rusya'nın Avrupa'da tam anlamıyla anlaşılmasını imkânsız kılmıştır. Bu bağlamda, Ukrayna'nın işgali, sadece Ukrayna'nın değil, Rus anlatısı temel alınarak değerlendirilen tüm Avrasya coğrafyasına dair bilgi birikiminin revizyona tabi tutulmasına neden olacaktır. Bu sürecin hem akademik çevrelerde, hem siyaset düzeyinde hem de toplumsal düzeyde kaçınılmaz olduğunu düşünüyorum. Aslında bu dönüşüm akademik ve toplumsal düzeyde başlamıştır. Rusya'nın bu emperyal yayılmacılığı, imza

attığı anlaşma ve memorandumları hiçe sayması ve fiili olarak Avrupa'nın kapısına dayanması, tüm iddialarını alternatif bir tarih anlatısına dayandırması Avrupalıların hafızalarını tazelemiş ve olaylara farklı bir şekilde bakmaları gerektiğini göstermiştir. Bu dönüşüm eğer siyasetçiler açısından 2014 yılında başlamış olsaydı, hiç şüphesiz bugün topyekün bir Ukrayna işgaliyle karşılaşmamış olurduk. Ve hatta belki de Kırım Rusya tarafından ilhak edilmemiş ve Donbas bölgesinde de sadece Rusya tanımış da olsa bu sözde bağımsız yapılar oluşmamış olurdu. Öte yandan belirtmeliyim ki, burada Ukrayna-Rusya savaşını konuştuğumuz için Rusya'ya odaklanmak durumdayım. Başta Birleşik Krallık ve ABD olmak üzere, Batı ülkelerinin önemli bir kısmının da farklı nitelikte bir emperyalizmle bölgede sorun yaratıcı politikalar izlediği gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Yine 2014 yılına dönecek olursak, o dönemdeki direnişin sonucunda Rusya destekli ayrılıkçı güçlerin Donbas bölgesinin, yani Luhansk ve Donetsk'in sadece bir kısmını kontrol altına alabildiğini de hatırlarız. Kanaatimce 2014'te de Rusya daha fazla ilerlemeyi planlamıştı ve Yeni Rusya (*novorosiya*) diye adlandırdığı bölgeyi ele geçirme hayali vardı ancak Ukrayna toplumundan beklediği desteği bulamadığından başarılı olamadı. Yeni Rusya neresi diye soracak olursak, Çariçe Yekaterina'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı Odesa, Mikolayiv, Kirovohrad, Dnipropetrovsk, Herson, Zaporijya ve Donbas bölgesidir. Ancak Putin bu kavramı 2014 yılında Kirovohrad ve Dnipropetrovsk'u içermeyen bir şekilde kullandı. Hatırlanırsa 21 Şubat 2022'de Luhansk ve Donetsk sözde cumhuriyetlerini tanıdığı konuşmada Putin, Rusya'nın bu bölgeyi Osmanlı İmparatorluğu'ndan 'kurtardığını' ifade etmiş ve ne demek istediği Türk medyasında tartışılmıştı. Aslında kast ettiği tam da şu anda görece bir üstünlük sağladığı *novorosiya*'yı ele geçirme hedefinden başka bir şey değildi diyebiliriz sanırım.

2014'te Kırım'daki durum Donbas'tan biraz farklıydı çünkü Kırım'ın 1783'teki ilk işgalinden sonra demografik yapısı zaten sistematik bir şekilde Rusların lehine değiştirilmişti. İşgal sırasında direnenlerin çoğu hiçbir zaman silahlı çatışmadan yana olmamış Kırım Tatarları ve az sayıda Ukraynalıydı. Ancak ordunun saf değiştirmesi ve Rus askerlerinin varlığı Kırım'ın kan dökülmeden işgal edilmesi ve daha sonra yapılan sözde referanduma dayanarak ilhakıyla sonuçlandı. Ukrayna Ordusu'nda görevli olan ve Rus ordusuna katılmayı reddeden askerler de birçok Kırım Tatarı gibi Kırım'ı terk etmek zorunda kaldılar. 2014 işgalinde Kırım'da kan dökülmemesi, dünya kamuoyunun Kırım'a değil Donbas'a odaklanmasının önemli bir nedeniydi. Ayrıca, Batı ülkelerinde Kırım üzerinde Rusya'nın hak talebi aslında çok haksız bulunmadı ve Kırım'da silahlı bir direnç olmaması da Batılı ülkelerin tepkilerinin cılız bir kınama ve yaptırımlarla sınırlı kalmasına neden oldu. Öte yandan, esas direniş ve savaş Donbas bölgesinde olduğundan Ukrayna halkı da daha ziyade oraya

odaklandı. Hatta Donbas bölgesinden gelen ülke içinde yerinden edilmiş Ukraynalılar da topraklarını savunmadıkları için pek hoş karşılanmadılar. Donbas bölgesi dışındaki halk silahsız siyasi bir mücadele veren ve Kırım'dan ayrılmak zorunda kalan Kırım Tatarlarına Donbaslılara kıyasla çok daha sıcak davrandı. Hatta Kırım Tatarlarının siyasi mücadelesi ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü güçlü bir şekilde savunmaları Ukraynalıların mücadelesini de motive eden bir nitelik kazandı.

Sonuç olarak, tüm bu toplumsal olgu ve gerçekleri bilmeden günümüzdeki gelişmeleri sağlıklı bir şekilde değerlendirmek mümkün değil. Bu anlamda sosyolojik araştırmaların, yani iç dinamiklerin incelenmesinin son derece gerekli olduğunu; siyasi, stratejik ve askerî analizlerin de ancak sosyolojik veri üzerine inşa edilmesi durumunda sağlıklı olabileceğine inanıyorum.

Soru: İçinde bulunduğumuz günlerde yaşanan savaşın sebeplerini değerlendirirken, süreci 2013 sonları-2014 başlarında Ukrayna'da yaşanan AvroMeydan Devrimi'ne ve hemen sonrasındaki Kırım'ın işgal ve yasa dışı ilhakı ve Ukrayna'nın doğusundaki Rusya destekli ayrılıkçı harekete kadar götürmek mümkün. Ancak bu savaşın tarihsel arka planını 2014 sonrasındaki 7-8 yıla sınırlamak ne kadar doğru? Tarihsel anlamda 2014 sonrasına geçmeden 2014'ün gerisine giden, bir arka plandan söz edebilir miyiz?

Cevap: Şüphesiz çok doğru ancak ben tarihçi olmadığım için kapsamlı bir tarih analizi yapmak istemem. Yine de Rusya'nın yaptıklarını Rusya tarihini bilmeden anlamaman mümkün olmadığını düşünüyorum. Ancak bu boyut genellikle uluslararası ilişkiler uzmanlarının ve askerî analistlerin dikkate almak istemeyebildikleri hatta bazen gereksiz bile buldukları bir boyut. Tarihe Putin'in kendi eylemlerini izah etmek amacıyla çok önem verdiğini dikkatlerinize sunmak ve bu görüşümü tek bir örnekle de olsa desteklemek isterim. Putin'in, az önce belirttiğim 21 Şubat 2022'de sözde Luhansk ve Donetsk halk cumhuriyetlerini tanımak üzere yaptığı konuşmasını hatırlamamız gerekiyor. Bu konuşma, bugün Ukrayna'da olanları anlamamızı sağlayacak bir belge niteliğindedir adeta. Yaklaşık 56 dakikalık bu konuşmada Putin, güvenlik meselesine çok az değindi ve Ukrayna'ya ilişkin tüm argümanını Rus ulusal tarih anlatısı üzerine kurguladı. Bu konuşmanın önemli bir kısmında 17. yüzyıldan başlayarak Ukrayna'nın nasıl Rusya'nın tarihî, kültürel ve ruhanî açıdan ayrılmaz bir parçası olduğunu Rus tarih anlatısına dayanarak meşrulaştırdı. Ukraynalılarla Rusların kan bağına, akrabalığına vurgu yaptı. 17. yüzyıldan önce Ukraynalıların kendilerine *Rus* ve *Pravaslav* dediklerini belirtti.

Bu konuşmanın en çarpıcı unsurlarından biri Putin'in Lenin eleştirisiydi. Bu eleştirinin temelinde, Lenin'in Rus topraklarını yapay idari birimlere böldüğü görüşü yatıyordu. Dolayısıyla aslında bu konuşma bize Rusya'nın hak taleplerinin sadece Ukrayna ile sınırlı kalmadığını ve Putin'in 'Rus toprakları' üzerinde kurulan devletler üzerinde de kendini hak sahibi gördüğünü göstermesi açısından çok önemlidir. Bu konuşmadan Putin'in Sovyetler Birliği topraklarını tarihî Rusya olarak tanımlandığını anlıyoruz. Öte yandan, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı sırasında, Polonya, Romanya ve Macaristan'dan aldığı toprakları Ukrayna'ya kattığını, 1954 ise Kırım'ın Ukrayna'ya verildiğini belirtti. Yine aynı konuşmada, Ukrayna'nın hiçbir zaman bir devlet olmadığını, 1991'den sonra başka örneklere bakıp kendi gerçekleri ve tarihiyle örtüşmeyen bir devlet modelini hayata geçirmeye çalıştığını, Ukrayna yöneticilerinin halkının menfaatlerini düşünmediğini, Rusların Ukrayna'da istenmediğine işaret eden yasal düzenlemeler yapıldığını, Moskova Patrikhanesine bağlı din adamlarının ayrımcılığa uğradığını, Osmanlı'dan Rusya'nın aldığı ve 18. yüzyılda Yeni Rusya olarak adlandırılan topraklar olmasaydı Ukrayna'nın bu kentlere sahip olamayacağını ve Karadeniz'e de çıkışı olmayacağını vurguladı. Dolayısıyla, Putin'in kararlarını ve Rusya'nın politikalarını nasıl meşrulaştırdığını anlamamız ancak ve ancak Rusya'daki hakim tarih anlatısını ve ayrıca bu anlatıyla her zaman örtüşmeyen tarihî gerçekleri bilmekle mümkündür. Bugünden söz konusu konuşmaya baktığımızda Putin'in Ukrayna'yı topyekûn işgaline ve bundan sonra olacaklara dâhil önemli ipuçları verdiğini görüyoruz.

Tarih boyunca Rusya'nın kullandığı "Ukrayna ve Rus halklarının kardeşliği" sloganının Ukrayna kimliğine, kültürüne, sanatına ve bağımsızlığına bir saldırı ve hatta el koyma çabası olduğunu söyleyebilirim. Birçok tarihsel ve güncel olgu bunu kanıtlamaktadır. Örneğin, Ukrayna'yı egemen bir devlet olarak tanımaması, Ukrayna halkını da ayrı bir halk olarak görmemesini iddiamın bir kanıtı olarak sunabilirim. Son günlerde bazı analistler Ukrayna'nın Rusya açısından varoluşsal bir öneme sahip olduğunu belirtiyorlar. Bunun anlaşılması çok önemli zira bu çok önemli bir gerçek. Neden varoluşsal? Çünkü Rusya'nın Ukrayna halkının bağımsız varoluşunu ve Ukrayna devletinin egemenlik ve toprak bütünlüğünü tanıması, kendi kimliğini tanımlama biçimini ve biraz önce Putin'in konuşmasına da değinerek anlatmaya çalıştığım tarih anlatısını ve bu tarih anlatısı içinde kurgulanan ulusal kimliğini yeniden kurgulaması anlamına gelmektedir. Bu, bugünkü haliyle, Rusya açısından mümkün olmadığı için Ukrayna, Rusya için varoluşsal bir öneme sahiptir. Ancak bu gerçeği bağımsız bir ülkenin işgal edilmesini meşrulaştırmak için değil, tam tersine işgalin nedenini ve Rusya'nın politikasını anlamak üzere irdelemek gerekiyor.

Bu bağlamda ilk vurgulanması gereken, belki de Ukrayna'nın hala hem Batı'da hem de Türkiye'de pek tanınmıyor olması ve Ruslarla Ukrayınların aralarında hiçbir fark olmayan aynı ulusun parçaları olduklarının düşünülmesidir.

Bu şüphesiz Rusya tarafından yüzyıllardır tekrar edilen ve özellikle Batı'da zaman içinde kök salmış söylemin bir sonucudur. Uzun süre, Onur Devrimi'nden sonra dahi Ukrayna Rus kültür alanının bir parçası olarak değerlendirildi. Sanıyorum ki Ukraynalıların bugün gösterdikleri direnç bunun yanlış olduğunu geç de olsa dünyaya gösterecektir. Diğer bir ifadeyle, 2014 yılına kadar egemen olan kalıplaşmış yargı, Rusların ve Ukrayınların -etnik anlamda kullanıyorum- kardeş olduğu, hatta aynı halk olduğu kalıpyargısıydı. Buna hem Rus halkının büyük çoğunluğu hem de Ukrayna halkının bir kısmı inanmaktaydı. Rusya'nın 2014'ten bu yana izlediği politika bu kalıpyargının Rusya için siyasi bir araç olduğunu açıkça gösterdi. Rusların bir kısmı ve Ukrayınler bu kalıpyargıyı sürekli olarak gündeme getiren Putin'in neden kardeşlerini öldürdüğünü açıklayamadı.

Yine buna bağlı bir husus din ve dil ortaklığı iddiası. Ukrayna tarihine ya da 2014 sonrasına baktığımızda bu görüş toplumsal gerçekliği tam olarak yansıtmıyor. Öncelikle Ukrayna çok dinli bir toplumdur. Ukrayınlerin bir kısmı Ortodoks küçük bir kısmı ise Katoliktir. Ukrayın Katoliklerin Avrupa'daki Roman Katoliklerden farkı vardır zira Ortodoks ritüellerini uygulamaya devam etmektedirler. Diğer bir ifadeyle, Ortodokslukla harmanlanmış bir Katoliktir Ukraynalıların Katolikliği. Ukrayna'nın Batı bölgelerinde yaygın olan, *Uniate* Kilise diye de anılan, Grek-Katolik Kilisesinden bahsediyorum. Ukrayna'da Yahudiler ve Kırım Tatarları gibi Müslümanlar da yaşamaktadır. Ayrıca, Ortodoks Kiliselerin millî bir niteliği olması Ortodokslar arasında bağlı olunan kilise üzerinden farklılıklara neden olmaktadır. Dil meselesi de aynı şekilde toplumsal katmanların önemli bir kısmında kimlikle ilişkilendirilmemektedir. Birçok niteliksel ve niceliksel araştırma, belirttiğim bu görüşü doğrulamaktadır.

Rus tarih anlatısına baktığımızda Ukrayna'nın başkenti Kiyiv, 'Kutsal Rus'un kurucularının şehridir ve Rusya için sembolik bir öneme sahiptir. Kiyiv Rus' Rusya için bir Rus devletidir. Öte yandan Ukrayna, Rus Ortodoks Kilisesi açısından da vazgeçilmezdir. Rusya'nın Doğu Ortodoksluğu'nun liderliğini elinde tutması Rus kilisesi açısından Ukrayna kiliselerini elinde tutmasına bağlıdır. Bu mesele Rusya açısından demografik, ruhanî, toplumsal, siyasî ve ideolojik bir meselesidir.

Sonuç olarak, tarih boyunca Rusya'nın Ukraynalılar üzerinde egemenlik kurmaya çalıştığını ve Ukraynalıların kendilerine özgü olan her şeyini reddettiğini, onu kendi ihtiyaçlarına göre şekillendirdiğini ancak Ukraynalıların, Moskova'nın bugünkü Ukrayna topraklarında hâkimiyet kurmaya başladıkları 17. yüzyılın ortalarından ve özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren kimi zaman başarılı kimi zaman başarısız olsalar da mücadele ettiklerini belirtmek gerekir.

Soru: Sonu Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline kadar giden uzun tarihsel arka planına ve derinlere kök salmış ideolojik faktörlere dair görüşlerinizi ifade ederken bazı önemli hususlara değindiniz. Bunların bir kısmını detaylandırmanızı isteyeceğim. İlk olarak, sizin de vurguladığınız bir husus olan Rus ve Ukraynalıların kardeş hatta aynı halk olduğu düşüncesi üzerinde durmak istiyorum. Bu konuyu irdelememize yardımcı olacak önemli inceleme konularından birinin 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin çözümlenmesiyle bağımsız Ukrayna'nın tarih sahnesine çıkması süreci olduğu kanısındayım. Bu süreci, Ukrayna ve Rusya arasındaki çok boyutlu ilişki ve bağlantısallıklar çerçevesinde değerlendirir misiniz?

Cevap: Elbette. Yine tarihçi olmadığım için Sovyet dönemine ve sonrasına ağırlık vermem daha uygun olacaktır. Ancak Sovyet dönemini ve sonrasını anlamak için mecburen öncesine, kısaca da olsa değinmem lazım. Rusların iki halkın kardeşliği iddiası daha öncede vurguladığım gibi Sovyet döneminin çok öncesine gidiyor. Dolayısıyla modern anlamda ulus devletlerin ve milliyetçiliğin olmadığı bir dönemden, dinin ön planda olduğu bir dönemden söz ediyoruz. Ancak bu durum Ukraynalıların ayrı bir halk olduklarının bilincinde olmadıkları ve çoğunun aynı dini paylaştıkları Ruslarla tamamıyla bütünleştikleri anlamına gelmiyor. Aslında erken dönemlerden 2014 yılına kadar Ruslarla yakın ilişki kuranlar kırsalda yaşayanlar değil, Ukrayın yönetici elitleri ve aydınları olmuştur. 2014 sonrası ise en Rusya karşıtı olanlar da yine Ukrayın siyasal elit ve aydınlarıdır. Bu bağlamda Ukrayın kimliğinin siyasallaşma olduğunu tam anlamıyla bulduğu ve bu siyasallaşmayı zorunlu kılan esas dönüm noktasının 2014 yılı olduğunu söyleyebilirim. 2019 yılında yaptığımız bir mülakatta, bir görüşmecimiz bize Ukrayınler 2014 yılında 'kardeşlerinin' onları öldürebileceğini gördüklerini ve böylece Rus yöntemlerinin ve politikasının etkisini kaybettiğini ifade etmiştir. Şubat 2022'den bu yana bu görüşün iyice keskinleştiğini öngörebiliriz.

Bu noktada bence sormamız gereken Rusya'nın bu iki halkın kardeşliği ya da aynılığı iddiasına gerçekten inanıp inanmadığıdır. Bu cevap vermesi oldukça güç bir soru ve belki de devletlerle halkları ayrı ayrı analize etmemizi gerektiren bir soru. Fakat tarih genellikle devletler tarafından yazılıyor, esas aktör de devlet oluyor, yani halklara aslında pek yer verilmiyor. Yine de Rusların bugünün Ukraynası'nın topraklarına yerleşmesinin tarihine baktığımızda, Rus İmparatorluğu döneminden başlayan göçlere ve iki halkın elitleri arasında gelişen yakın ilişkilere vurgu yapmak gerekmektedir. Ukrayna topraklarına ilk Rus göçleri Moskova Knezliği döneminde, yani 14. ve 15. yüzyıllarda başlamış, Sovyet döneminde ve sonrasında da devam etmiştir. Rusların Ukrayınler üzerinde kurduğu kültürel egemenlik Kozak Hetmanlığı'nın 1654'te imzaladığı Pereyaslav Anlaşması sonucunda siyasi bir nitelik kazanmış ve Kozak Hetmanlığı Moskova Çarlığı'nın himayesine girmiştir.

Bu dönemi fazla uzatmadan Sovyet dönemine bakacak olursak, ilk vurgulanması gereken Rusların Ukrayna'ya göçünün devam ettiğidir. Buna ek olarak Ukraynilerin de devlet tarafından -kanaatimce gayet stratejik olarak- Ruslarla birlikte Sovyetler Birliği'nin çeşitli cumhuriyetlerine yerleştirilmeleridir. Ukrayniler yerleştikleri cumhuriyetlerde Rus olarak algılanmışlar, bir çoğu da bu kimliği benimsemiştir. Özellikle 1930'lardan itibaren Ukrayna'daki Rus nüfusu hızla artmış, 1939 nüfus sayımında yaklaşık 4 milyon olan nüfus, 1989'a geldiğinde 11 milyonu geçmiştir. Yani %10'lardan %20'lerin üzerine çıkmıştır. Öte yandan Ruslar ve Ukrayniler arasındaki farklılıkların en fazla Sovyet döneminde erozyona uğradığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunlar, bir *dissident* Ukrayna milliyetçiliğinin gelişmemesinin temel nedenidir. Hatta bu dönemde kentli Ukraynilerin Ruslaştığını, Rusçanın kamusal alanda ve bireyler arası iletişim dili olarak iyice yaygınlaştığını, Sovyet politikalarının Ruslar ve Ukrayniler arasındaki farklılıkları iyice azalttığını ve Sovyet kimliğinin de benimsendiğini söylemek yanlış olamayacaktır. Bunun sonucu olarak karışık evlilikler de artmıştır. Ancak yine de, Ukrayna milliyetçiliğini savunanlar, dillerini ve kültürlerini korumaya çalışanlar Sovyet döneminden önce de olduğu gibi Sovyet döneminde de var olmuşlar, sadece, 'burjuva milliyetçiler' olarak adlandırılmışlardır. Ukrayn kimliğinin gelişmesi ve siyasallaşması Sovyet döneminde mümkün olmamıştır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki gelişmeler bu olgulardan hareketle analiz edilmelidir. Göç hareketleri ise yine devam etmiştir. Diğer cumhuriyetlerde yaşayan Ukraynalıların bir kısmı Ukrayna'ya dönmüş, ancak bir kısmı ise çalışmak için Rusya'ya göç etmişlerdir. Öte yandan, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Ukrayna'ya Rus vatandaşları da göç etmiştir. 100 binlerle ifade edilen bu göçle gelen Rus vatandaşlarının bir kısmı aslında Ukraynidir. Gelenlerin neredeyse yarısı Ukrayna'nın güneyine yerleşmişlerdir. Sovyet sonrası dönemde Ukrayna'dan Rusya'ya göç ekonomik kriz ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle daha fazla olmuştur. Sonuç olarak, Sovyet sonrası dönemde bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerde Ruslara en yakın olan halklardan biri Ukraynilerdi. Bunu, Rusya'ya göç rakamlarından da izlemek mümkündür. Kolektif kimliğin ben ve öteki ikiliğinden doğduğunu ve ancak böyle anlaşılabilceğini belirtmem gerekiyor. Milli kimlik için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Başta Ukrayna ve Belarus olmak üzere, Sovyet dönemi sonrasında inşa edilmeye başlayan ulus ve devletler, Rus devletinin emperyal aklı nedeniyle aslında bir anlamda reddedilmiştir. Bu sadece Ukrayna için de geçerli değildir. Ancak bu emperyal aklın vazgeçilmezi olan Slav Ortodokslar özel bir konuma sahiptir, dolayısıyla diğer halklara göre daha büyük bir baskıya maruz kalmaktadırlar. Belaruslar ve Ukraynalılar Ruslara göre Yeni Rusya'nın ve Rus Dünyası'nın asli ve vazgeçilmez unsurlarıdır ve bu bağlamda da Rusya için yaşamsal bir öneme sahiptirler.

Mülakatın başından beri üzerinde durduğumuz Rusya'nın kardeşlik iddiası, toprak iddiaları, Rus tarih anlatısında Ukrayna topraklarının ve kutsal mekân-

larının Ruslar için sembolik önemiyle yakından alakalıdır. Rusya'nın günümüzdeki demografik yapısı, yani Ortodoks nüfusun azalma eğilimi, Ortodoks olmayanların nüfusundaki artış, bu kardeşlik iddiasının sadece Rus kimliği ve tarih anlatısı nedeniyle değil, demografik açıdan da yaşamsal olduğu, neden Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak tanınmadığının, neden aynı halk oldukları iddiasının sürekli gündemde tutulduğunun yanıtlarından biridir.

2014'te yaşananlar ve ardından da Şubat 2022'den beri yaşananlar bütün tarihsel iç içe geçmişliği, yakın ilişkileri ve hatta aile ilişkilerini temelden sarsmıştır. Bu, hiç şüphesiz Ukrayn millî kimliğinin siyasallaşmasını hızlandıran en önemli olgudur.

Soru: Rusya-Ukrayna savaşının tarihsel ve ideolojik arka planına değinirken vurguladığımız bazı hususlar üzerinden devam etmek istiyorum. Rusya'nın, Ukrayna'ya dair söylemlerinde din ve dil ortaklığı iddiasında bulunduğunu belirttiniz. Özellikle dil konusu, Ukrayna hakkındaki literatürün en başat konularından biri olan Ukrayna'daki sosyo-politik ayrışma ve bölünmüşlüklerin de merkezinde yer alan hususlardan. Rusya'nın Ukrayna'ya gerçekleştirdiği askeri saldırıyı meşrulaştırmak için Kiyiv'in Donbas'taki Rus ve Rusça konuşan halka karşı bir soykırım yürüttüğü iddiasını öne sürdüğünü de bu bağlamda hatırlatmakta fayda olabilir. Bunun yanında, 1990'lı yıllardaki literatüre baktığımızda, bugün Ukrayna deyince öne çıkan Kırım; Donbas; bölgesel, etno-ulusal, etno-linguistik bölünmüşlükler gibi sorunların 1990'lı yılların hemen başlarında da tartışılan konular olduğunu görüyoruz. Bunlardan yola çıkarak, bir girizgâh olarak, Ukrayna'daki sosyo-politik ayrışma ve bölünmüşlüklerle dair tartışmalardan ve kendi gözlem ve çalışmalarımızdan da yola çıkarak Ukrayna'nın sosyo-politik bir resmini çizmenizi rica edeceğim.

Cevap: Dil meselesi, sizin de belirttiğiniz gibi, siyasal açıdan son derece gündemde bir konu. Ancak bizim araştırmalarımız dil konusuna devletlerin ve elitlerin bakış açısıyla halkın bakış açısını birbirinden ayırmamız gerektiğini gösterdi. Başka bir deyişle, dil konusu siyasetçiler tarafından manipüle edilen kullanışlı bir unsur haline dönüştürüldü. Bunda şüphesiz Putin'in kullandığı 'Rus Dünyası,' 'Rusça Konuşanlar' kavramlarının etkisi oldukça fazla. Hatırlayacak olursak, Rusya 2014'te Kırım'ı işgal ettiğinde, işgali Rusya dışındaki Rusların ve Rusça konuşanların korunması argümanı ile meşrulaştırmaya çalışmıştı. Aynı şekilde Rusya, Donbas bölgesinde söz konusu olan savaşı bir iç savaş olarak sunup, müdahil olmadığını belirtmişse de savaş sebebi Rusların ve Rusça konuşanların tehdit altında oldukları ve ayrımcılığa uğradıklarıydı. Bu konuda yapılan araştırmalara baktığımızda, özellikle ağırlıklı olarak Rusça

konusulan Harkiv, Herson ve Kiyiv’de yapılan araştırmaların sonuçları Rusya’nın bu konudaki argümanını yalanlamış ve Rusça konuşanların tehdit altında olmadıklarını göstermiştir. Bu araştırmalar aynı zamanda Rusya’nın dil konusunu manipüle ettiğini göstermiştir. 2015 yılında yapılan nicel bir araştırma o dönemde Ukrayna’da Rusça konuştukları için baskı altında olduklarını düşünenlerin oranının %2 olduğunu göstermiştir. Bu tarihin 2014 işgali sonrasına denk geldiğini dikkate almamız gerekiyor, yani Rusya yanlılarına büyük bir tepki gösterildiği döneme tekabül ediyor.

Bizim yaptığımız mülakatlarda görüşmeciler Sovyet dönemi boyunca Ukrayince’nin aşağılandığını, Ukrayin dil ve kültürünün gelişmesinin engellendiğini ve Ukrayince konuşanlara ‘köylü’ gözüyle bakıldığını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak görüşmeciler, Rusçanın değil Ukrayince’nin korunması ve geliştirilmesi gereğine vurgu yapmışlardır. Bu minvaldeki görüşlerin toplumda neden kök saldıığını anlamak için 1930’larda Sovyet rejiminin uyguladığı politikalara bakmak gerekir. Açlık (*Holodomor*) sonrasında, 1937’den itibaren millî değerlerini savunan çok sayıda Sovyet karşıtı Ukraynalı aydın ya toplama kamplarına gönderilmiş ve ölmüş ya da kurşuna dizilmiştir. Dillerini geliştirebilmek için Rusçayı yaygınlaştırmak suretiyle engellenmiştir. Birçok Ukrayin yazar ve sanatçısı dünya Rus olarak tanınmıştır. Birçok Ukrayin Sovyetler Birliği’nin farklı bölgelerine yerleştirilmiş ve böylece kendi topraklarından uzaklaştırılarak büyük ölçüde Ruslaştırılmıştır. Geçmişte yaşanan bu olguları dile getirmemin sebebi sadece Ukrayin dilinin değil Ukrayin kültürünün, aydınların ve aslında halkın tamamının maruz kaldığı Ruslaştırma politikasını vurgulamak. Dolayısıyla, dil meselesi son derece siyasallaşmış, daha doğrusu Rusya tarafından siyasallaştırılmış ve bazı politikaları hayata geçirmek üzere kullanılan bir araç haline dönüşmüştür. Ukrayna 2014’ten bu yana buna bir tepki vermektedir aslında. Ancak bu tepkinin devlet ve aydınlar düzeyinde daha güçlü olduğunu da tekrar vurgulamak isterim.

Siyasallaştırılmış olan dil konusu halk nezdinde nasıl değerlendirilmektedir diye soracak olursak, bizim kendi araştırmamız Ukrayna’da önemli araştırma merkezlerinin bulgularıyla örtüşmüş ve Ukrayna halkının dil meselesini bir kimlik meselesi olarak tanımlamadığını göstermiştir. Diğer bir ifadeyle, yaygın konuşulan Rusça, kimliğin bir unsuru olarak değil, eğitim ve sosyalleşme süreçlerinde öğrenilmiş bir iletişim dili olarak değerlendirilmektedir. Diğer bir ifadeyle, sembolik bir önemi bulunmamaktadır. Hiç şüphesiz bu, bölgesel farklılıklar olmadığı anlamına gelmiyor, yani Donbas bölgesinde Rusçanın daha yaygın konuşulduğu ya da Ukrayna’nın Batısında Ukrayincenin daha yaygın olduğu gerçeğini değiştirmiyor. Fakat bizim bulgularımız Ukrayna’daki sosyal ayrışmaların veya bölgesel ayrışmaların kültürel unsurlar üzerinden değil Batı medeniyeti ile Rus medeniyeti arasında yapılan ideolojik tercihle alakalı olduğunu göstermiştir. Mülakat yaptığımız bir Ukraynalı bunu ‘siyasi zihniyet fark-

lılığı' olarak tanımlamıştı. Kaldı ki, bazı araştırmalara bakıldığında veya yaptığımız mülakatlar dikkate alındığında bu ikili ayrımın dahi tartışmaya açılabilmesinin ipuçları ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Rusya karşıtlığının her durumda Batı yanlısı olmak anlamına gelmediği mülakatlarımızda vurgulanmıştı. Bazı araştırmalar da Donbas bölgesinde yaşayanların 2014 yılından sonra kendilerini daha az oranda Rusya'yla özdeşleştirdiklerini, Ukrayna devletine aidiyet hissetmeyenlerin bölgesel aidiyeti daha çok ön plana çıkardıklarını göstermiştir. Tüm bu bulguların 2022 Şubat işgalinden sonra Rusya aleyhine değiştiği tahmin edilebilir. Dolayısıyla benim kendi araştırmamıza ve diğer araştırma bulgularına dayanarak söyleyebileceğim, 2014 işgaline kadar Rusçanın toplumsal düzeyde ve devlet düzeyinde bir ayrışma sebebi olmadığı, 2014 sonrasında siyaset düzeyinde ve aydınlar düzeyinde Ukraynincenin Rusçaya oranla daha yaygın kullanıldığı ancak halk nezdinde bunun sınırlı kaldığıdır. Şubat 2022 sonrası için elimde bir veri yok ancak buna rağmen değerlendirmem, dil meselesine gösterilen hassasiyetin, yani Rusça kullanımının azalmasının siyaset ve aydınlar düzeyinde yine halka göre daha fazla olacağı ancak Ukraynincenin halk tarafından da görece daha çok kullanılacağını öngörebiliriz.

Son olarak dil konusunda vurgulamak istediğim bir husus Kırım Tatarcaya yönelik baskılardır. Aslında 1989'dan itibaren, yani Kırım Tatarlarının Kırım'a dönmeye başladığı tarihten itibaren başlayan bir baskı bu. Kırım'daki Rusların önemli bir kısmının Kırım Tatarlarının dönüşünü istemediklerini ve onlara yönelik önemli baskılarda bulduklarını o süreçte Kırım'da yaptığımız birçok araştırmada tespit etmiştik. Bu durum Kırım'ın 2014'te işgali ve yasadışı ilhakıyla birlikte iyice artmıştır. Bunu, gayri resmî Türk heyetinin bir üyesi olarak 2015 yılında Kırım'a yaptığımız inceleme gezisinde de yakından gözlemlerdim. 2002-2014 yılları arasında yaptığım çeşitli saha araştırmaları nedeniyle Kırım'ın daha önceki durumunu bilmem, 2014 sonrası durum ile daha sağlıklı bir karşılaştırma yapabilmemi mümkün kıldı ve Kırım Tatarlarına yönelik baskının yasa dışı ilhak sonrasında, yani Ukrayna'nın baskıyı kontrol etme çabasının ortadan kalmasıyla daha keskinleştiğini ve insan haklarını tamamen yok sayan bir nitelik kazandığını bizzat gördüm. Kırım Tatarlarının kurdukları Milli Mekteplerdeki Kırım Tatar dili dersleri ve Kırım Tatarcanın kullanımı üzerindeki baskılar, Kırım Tatarcanın resmî dil yapılmasına rağmen inanılmaz boyutlara ulaşmış, Rusça her düzeyde yaygınlaştırılmıştı.

Soru: Ukrayna'ya dair Rus tarih anlatısı ve siyasi söylemi içerisinde din konusunun da önemli bir yeri olduğunu vurguladınız. Bu konuyla ilgili olarak önemli bir gelişme 2018 yılında yaşandı. Ocak 2018'de Ukrayna Ortodoks Kilisesi otosefal statü kazandı. Bunun, Ukrayna-Rusya ilişkileri

açısından önemi nedir? Ancak bu soruyu yanıtlamadan önce, Ukrayna'daki dinî ve mezhepsel tablodan söz etmenizi isteyeceğim. Zira, Ukrayna dinsel ve mezhepsel açıdan da oldukça zengin bir ülke. Dinsel ve mezhepsel farklılıkların siyasi yansımaları söz konusu mu? Ukrayna'da din ve mezhep önemli sosyo-politik parametreler mi?

Cevap: Ukrayna çok dinli bir ülkedir. Din konusuna yönelik devlet politikası ise tam anlamıyla liberaldir. Kendi gözlem ve araştırmalarım bana bu hususta Ukrayna'nın dünyanın en liberal ülkelerinden biri olduğunu göstermiştir. Örneğin Rusya'da terörist olarak tanımlanan bazı gruplar Ukrayna'da özgürce faaliyet gösterebilmektedir Ancak bu durum sadece devlet politikası düzeyinde böyle değildir. Toplumsal düzeyde de Ukrayna halkı farklı inançlara son derece hoşgörülü ve saygılıdır. Hem devlet düzeyinde hem de toplumsal düzeyde din konusuna yaklaşım böyledir. Bunun garanti altına alınması için gerekli olan yasal düzenlemeler de mevcuttur.

Sovyetler Birliği dağılmasından sonra toplumun çoğunluğunu oluşturan Ukrayna Ortodokslarının üçlü bir kilise yapısına sahip olduklarını belirtmek gerekiyor. Kiyiv Patrikhanesi, Ukrayna Otosefal Ortodoks Kilisesi ve Moskova Patrikhanesine bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi. İlk iki kilise Ortodoks dünyada resmî olarak tanınmamışlardı. Bağımsızlığın ilk yıllarında bu iki milliyetçi kilisenin birleşme çabaları hep başarısızlıkla son bulmuştur. Bu üçlü yapı 2018'deki Birleşme Konseyi'ne kadar devam etmiştir. Bu yapı aslında üçlü olmaktan ziyade ikili bir yapı olarak değerlendirilmelidir. Rusya yanlısı ve Ukrayna milliyetçisi olarak adlandırabiliriz bu kiliseleri.

Öte yandan, Rusya için Moskova Patrikhanesi her zaman sadece Ukrayna Ortodoks kiliseleri üzerinde değil Çarlık ve Sovyet dönemlerinden günümüze kadar diğer Ortodoks kiliseler üzerinde de etki kurmak için kullanılan araçlardan biri olmuştur. Bizim araştırmamızda yaptığımız bazı mülakatlarda Rusya'nın Ukrayna üzerindeki etkisinin araçlarından birinin Moskova Patrikhanesine bağlı Ukrayna Ortodoks Kilisesi olduğu ifade edilmiştir. Ukrayna'daki Ortodoksların üzerinde Rusya'nın kurmaya çalıştığı etki ve kontrolün önemli nedenleri bulunmaktadır. Tam da bu nedenle, Moskova Patrikliğine bağlı kilise, siyasetçiler ve aydınlar tarafından Ukrayna'nın ulus inşa sürecinin önündeki önemli bir engel olarak değerlendirilmiştir.

Ukrayna'daki Ortodokslar Rusya için öncelikle demografik açıdan önemlidir zira Ukrayna ve Rusya Ortodoks nüfus açısından dünyada ilk üç arasındadır. Ayrıca, ruhanî açıdan Ukrayna üzerindeki egemenlik Rus kilisesi açısından Doğu Ortodoksluğunun bir bütün olması anlamına gelmektedir. Toplumsal açıdan da önemlidir zira Rusya yanlısı papazlar üzerinden Ukrayna toplumunu etkileyebilme olanağı demektir. Son olarak, siyasi açıdan Rusya için

İstanbul ile bir güç mücadelesi meselesidir. Böyle düşünüldüğünde 2018’de imzalanan *Tomos*’a, yani Ukrayna’nın bağımsız bir kiliseye sahip olmasına Rusya’nın neden karşı çıktığı anlaşılmaktadır. *Tomos*’a kadar Moskova Patrikhanesi’ne bağlı olan kiliselerin üçte birinin Ukrayna’da olduğunu belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar 1686 yılından sonra Kiyiv Metropolitiği’nin Moskova Patrikhanesi’ne tabi olduğu iddia edilse de bunun kilise hukuku açısından böyle olmadığı da savunulmaktadır. Aslında Ukraynalıların kendi kiliselerinin bağımsızlığı için hem 1917 devrimi sonrasında hem de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra mücadele ve girişimlerinin olduğunu görüyoruz. Bu yöndeki çabalar 2014 sonrasında iktidara gelen Petro Poroşenko döneminde yeniden gündeme gelmiştir. 11 Ekim 2018 tarihinde de, İstanbul Rum Fener Patrikhanesi, 1686 yılında Moskova Patrikhanesi’nin Kiyiv Metropolitini atama hakkı veren kararını iptal etmiş ve Bağımsız Ukrayna Kilisesi’nin Fener Rum Patrikhanesi’nin yetki alanında olduğunu belirtmiştir. Böylece, Rus Ortodoks Kilisesi’nden bağımsız ve İstanbul Rum Fener Patrikhanesi’ne bağlı bir Ukrayna Ortodoks Kilisesi kilise hukukuna göre kurulmuştur. Aslında tarih boyunca Rusların Ukrayna Kilisesi üzerinde kurmaya çalıştığı egemenlik, siyasi egemenlik kurma çabasının araçlarından biri olmuştur. Bu açıdan bakıldığında 2018 yılında imzalanan *Tomos* Ukrayna için bir devrim niteliğindedir ve milli kimlik inşasının tartışılmaz önemdeki bir adımıdır.

Bu noktada belki kısaca Moskova Patrikhanesi Patriği Kirill’in Putin’in politikalarına tam destek verdiğini de vurgulamak gerekmektedir. Patrik yaptığı konuşmalarında aynen Putin gibi *Rus* kavramını ‘antik’ bir ifade olarak kullandığını ve bu kavramın Rusya, Ukrayna ve Belarus ile diğer milletleri ifade ettiğini belirtmektedir. Ancak Patriğin *Rus* kavramını sadece *Pravoslav* değil aynı zamanda Rus coğrafyası olarak kabul ettiği eski Sovyet ülkelerini de kastettiği anlamı çıkmaktadır. Ayrıca, Patrik Kirill ‘ortak tarihi vatanları’ndaki birliği bozabilecek dış kaynaklı tüm eylemlere karşı vatanlarını korumak için her şeyin yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Ukrayna işgalinden sonra ise çeşitli vesilelerle inananların Kremlin hükümetini desteklemesi gerektiğini, Putin’in operasyonunun kutsal olduğunu, dış güçlerin Rus topraklarına saldırdığını, kardeşi kardeşe düşürmeye çalıştığını, Rusya’yı bölmeye çalıştığını ve Ukrayna’daki harekâtın Ukrayna’yı Nazilerden arındırmak üzere yapıldığını belirtmiştir.

Ukrayna’da, önceki sorularda değindiğim gibi, Batıda yaygın olan Grek-Katolik Kilisesi vardır. Bilindiği gibi, Bizans İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından, İstanbul Patrikhanesi’nin Doğu Ortodoksluğu üzerindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Papalık ise bu dönemde bölgede etkinliğini artırmaya başlamıştır. İstanbul ve Roma arasındaki çekişmenin ve Ortodoks kilise içerisindeki reform ihtiyacının etkisiyle, 1596 yılında Ukrayna Katolik Kilisesi’nin kurulmasını sağlayan Brest Birliği Antlaşması 1596 yılında imzalan-

mıştır. Daha sonra, Ukrayna Grek Katolik kilisesi olarak adlandırılan bu kilise, kuruluşundan itibaren Ortodoks ayin ve ritüellerini korumaya devam ederken, İstanbul Patrikhanesi yerine Vatikan'a bağlılığı kabul etmiştir. Dönemin siyasi koşullarında, Ukrayna Grek Katolik Kilisesi, Polonya ve Avusturya egemenlikleri altında yaşayan Ukrayınlerin, Katolik hükümdarlarına bağlılığını artırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde, planlanılan aksine bu kilise, Ukrayın milliyetçiliğinin önemli bir merkezi olmuştur. Günümüzde, Rusya'dan bağımsız Ukrayna ulus ve devlet inşasının önemli bir destekçisi olarak, ülkenin özellikle batı ve orta kesimlerinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Ukrayna'da faaliyet gösteren bir diğer Katolik kilise ise az sayıda üyesi olan Roma Katolik Kilisesi'dir. Bu kilise doğrudan Vatikan'a bağlıdır ve Leh ve Macar etnik azınlıkları kapsamaktadır. Ukrayna'da az sayıda Protestan bulunduğu da belirtmek isterim. Protestan Kiliseler Baptist, Pentekostal ve Luteryen kiliselerdir.

Ukrayna Yahudilerinin de Ukrayna tarihinde önemli bir yeri olduğunu vurgulamak gerekiyor. Onların tarihini de Kiev *Rus* 'a kadar götürmek mümkün. 24 Şubat'tan bu yana devam eden işgal ve savaşın onları İsrail'e göçe yönlendirdiğini gözlemliyoruz. Dört binden fazla Yahudi'nin İsrail'e göç ettiği açık kaynaklarda dile getiriliyor. Bunların önemli bir kısmının Ukrayna'ya geri dönemeceğini öngörebiliriz zira İsrail Yahudilerin İsrail'e göçü konusunda oldukça davetkar ve her türlü entegrasyon sorununu çözme konusunda oldukça başarılı. Öte yandan, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra İsrail'e milyonlarla ifade edilebilecek önemli bir Yahudi göçü olduğunu ve Rusça'nın da oldukça yaygın konuşulduğunu da göz önünde bulundurarak İbranice öğrenme süreci ve entegrasyonun onlar açısından zor olmayacağını söyleyebiliriz.

Ukrayna'da *otokton*, yani yerli halk kabul edilen Kırım Tatarları ve başka Müslümanlar gruplar da bulunuyor. İslam'ın tarihi de ülkede oldukça eski. İlk Müslümanların Kırım'a ve diğer bölgelere 8. yüzyıldan itibaren geldikleri biliniyor. Kırım yarımadası ve Azak Denizi'nin kuzeyinin 13. yüzyıldan itibaren Altın Orda'nın parçası olmasıyla bölgede İslam kök salmıştır. 16. yüzyılda Lipka Tatarlarının yerleşimi nedeniyle Ukrayna'nın Batısında da İslam varlık göstermiştir. Öte yandan, 15. yüzyılın sonundan itibaren Ukrayna'nın Güney bölgelerinin Osmanlı İmparatorluğu'na dâhil olması, en azından Rus İmparatorluğu'nun egemenliğine kadar, İslam'ın yayılmasını sağlamıştır. Günümüzde Kırım'ın işgal ve yasa dışı ilhakından sonra Kırım'da kalan Kırım Tatarları birçok açıdan maruz kaldıkları baskıların yanı sıra Müftülükleri açısından da Rusya'nın sıkı kontrolü ve baskısı altında yaşamaktadırlar.

Ukrayna coğrafyasındaki bu dinî çeşitlilik aslında Ukrayna tarihinin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Farklı dönemlerde farklı imparatorlukların parçası olmuş bu topraklar, siyasi veya başka sebeplerle farklı dinleri benim-

semiş insanları barındırmaktadır. Günümüz Ukraynası bu farklılıkları bir zenginlik olarak değerlendirmeyi başarmıştır.

Bu bağlamda, din meselesinin veya dinî farklılıkların Ukrayna’da toplumsal düzeyde ve siyasî düzeyde önemli bir parametre olduğunu söylemek oldukça zor. Bunun nedeni, başta da belirttiğim gibi, devletin benimsediği ve toplumu yansıtan liberal tutum. Bunu belki Ukraynelerin kendilerinin Hıristiyanlığın farklı mezheplerini benimsemiş olmalarıyla da açıklamak mümkün. Elbette bu, bağımsız bir Ukrayna Ortodoks Kilisesi’nin kurulmasının siyasi bir boyutu olmadığı anlamına gelmiyor ancak bu süreç daha ziyade milli kimliğin inşası, Rusya’dan ayrışma mücadelesinin bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. Son olarak belki Ukrayna toplumunun önemli ölçüde sekülerleşmiş bir toplum olduğunu da belirtmek gerekiyor. Ancak bu değerlendirme de yine Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bütün bağımsızlığını kazanan ülkelerde söz konusu olan dinî canlanmanın yaşanmadığı anlamına gelmiyor.

Soru: Ukrayna’da özellikle 2014 sonrasında çıkartılan dil ile ilgili kanunları nasıl değerlendiriyorsunuz? Ukraynaca dilinin toplumsal alanda Rusça’ya karşı hâkim olmasını hedefleyen bu kanunları bir kısım aydın ulus inşa projesi ve Ukrayna’nın Rus kültürel ve enformasyon alanından çıkması çerçevesinde savunurken, diğerleri ise toplumdaki ayrışmaları derinleştireceği, Rusça konuşanlar arasında bir dışlanma duygusu yaratacağı ve bu tür Ukraynalılaştırma politikalarının sivik değil etnik bir ulus inşasına işaret ettiğini öne sürerek eleştiriyorlar. Sizin bu konudaki görüşleriniz nelerdir?

Cevap: Ukraynecenin ön plana çıkarılması ve buna yönelik yasal düzenlemelerin yapılması ulus devlet inşasının vazgeçilmez bir gereği. Hiç şüphesiz Ukraynalı aydınlar açısından da bu Rus kültür alanından ve genel anlamda Rus etkisinden çıkmanın önemli araçlarından biri. Ancak daha önce de ifade ettiğim gibi, Ukraynalılar Rusçayı bir kimlik unsuru olarak değerlendirmiyorlar.

Aydınlar ve siyasetçiler açısından 2014 önemli bir kırılma noktası oldu zira Kırım’ın işgal ve yasa dışı ilhakı ve Donbas bölgesindeki savaş, Rusya karşıtlığını derinleştirdi Rusça karşıtlığı da buna koşut olarak gelişti. Şubat 2014’te Ukrayna Parlamentosu’nun 2012 yılında çıkarılan, Ukrayna’da bölgesel dillerin resmî olarak kullanılmasını mümkün kılan dil politikası yasasını iptal etmesi de, geçici Cumhurbaşkanı Oleksandr Turçinov tarafından veto edilmesine rağmen, bu gelişmenin önemli bir göstergesiydi. Ancak o dönemde bu gelişme toplumda sınırlı bir karşılık buldu. Bunun en basit sebebi Rusçanın gerçekten yaygın kullanılan bir dil olması ve Ukraynecenin de herkes tarafından bilin-

memesiydi. Ayrıca bilmeyenler sadece Ruslar değil aynı zamanda Ukrayınlerin de bir kısmıydı. Unutmayalım, cumhurbaşkanı seçildiğinde Zelenskiy da Rusça'yı Ukrayinceye göre çok daha iyi konuşuyordu. Hatta, Poroşenko'ya kıyasla Ukrayincenin yaygınlaşması ve korunması meselesine daha mesafeli duruyordu. 2014'ten sonra ise dil meselesi işgal ve ilhak sonrasında daha hassas bir nitelik kazandı.

Rusya'nın Donbas bölgesinde ve Kırım'daki hukuk dışı eylemlerini meşrulaştırmak üzere öne sürdüğü en temel argümanlardan biri Rusça konuşanları ve Rusları korumaktı. Bu çerçeveden bakınca Rusya'nın Rusça meselesini bu kadar gündemde tutması, kaçınılmaz olarak Ukrayna elitinin buna yönelik bir politika geliştirmesini gerektirdi. Diğer bir ifadeyle, Ukrayna açısından siyasi bir zorunluluk olarak değerlendirmemiz gereken 2012 yasası Ukrayna'nın toplumsal gerçekliğiyle örtüşmeyen bir yasaydı. Ayrıca, Şubat 2018'de de 2012 yasasının Anayasa'ya aykırı olduğu görüşü Anayasa mahkemesi tarafından karara bağlanmıştı. 2019 yılında Ukrayncenin devlet dili olarak kamu kurumlarında ve kamu alanlarında kullanılmasını zorunlu kılan, aynı zamanda ulusal TV kanallarında yayınların %90'ının Ukrayince olması ve haber ajanslarının da Ukrayince sayfalarının olması zorunlu kılındı. Bildiğiniz gibi 2016'da TV ve radyo kanallarındaki haber ve analiz programlarının %60'ının Ukrayince olması doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştı. Eğitim alanında da benzer adımlar atılmıştır ve farklı azınlıkların eleştirileri söz konusu olmuştur. Kısacası, Ukrayince'nin yaygınlaşması ve de gelişmesi için atılmış bu adımlar, hem Rusya'nın dil politikalarına bir cevap niteliğindedir hem de ulus devlet olmanın gereklerinden biridir. Ukrayna örneğinde paradoksal olan toplumsal gerçeklik dikkate alındığında, Rusçanın egemenliği bu yasaların uygulanmasında çeşitli pratik zorluklara neden olacaktır.

AVİM Kitapları

Türk-Ermeni İlişkileri Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2021**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Şubat 2021

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-73572-0-5

(Karton kapaklı, 188 sayfa)

ANASTAS MIKOYAN

**Confessions of an
Armenian Bolshevik**

Yazar: Gaffar Çakmaklı Mehdiyev

Yayın Tarihi: Haziran 2020

Dil: İngilizce

ISBN: 978-605-69199-4-7

(Karton kapaklı, 80 sayfa)

A Letter From Japan

**Strategically Mum:
The Silence Of Armenians**

Yazar: Iver Torikian

Editör: Hazel Çağan Elbir

Yayın Tarihi: March 2022

Dil: İngilizce

ISBN: 978-605-69199-9-2

(Karton kapaklı, 48 sayfa)

Sovyet Sonrası Ukrayna'da

Devlet, Toplum ve Siyaset

**Değişen Dinamikler, Dönüşen
Kimlikler**

Editörler: Ayşegül Aydıngün,
İsmail Aydıngün

Yayın Tarihi: Mart 2020

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-69199-3-0

(Karton kapaklı, 456 sayfa)

Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2020**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Şubat 2021

Dil: Türkçe - İngilizce

ISBN: 978-605-69199-7-8

(Karton kapaklı, 92 sayfa)

Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2019**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Mart 2020

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-69199-2-3

(Karton kapaklı, 192 sayfa)

Japonya'dan Bir Mektup

**Stratejik Suskunluk:
Ermenilerin Sessizliği**

Yazar: Iver Torikian

Editör: Hazel Çağan Elbir

Yayın Tarihi: Aralık 2021

Dil: İngilizce - Türkçe

ISBN: 978-605-69199-8-5

(Karton kapaklı, 92 sayfa)

Türk-Ermeni Uyuşmazlığı Üzerine

**Ömer Engin Lütem
Konferansları 2018**

Editör: Alev Kılıç

Yayın Tarihi: Mart 2019

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-9-2

(Karton kapaklı, 254 sayfa)

AVİM Kitapları

“Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri (1912-1923)

British Documents on Armenian Question (1912-1923)

Yazar: Tolga Başak

Editör: Prof. Dr. Yavuz Aslan

Yayın Tarihi: Mayıs 2018

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-8-5

(Karton kapaklı, 424 sayfa)

Ermeni Konferansları 2017

Derleyen: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: Mart 2018

Dil: Türkçe/İngilizce

ISBN: 978-605-82518-7-8

(Karton kapaklı, 266 sayfa)

Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine

Yazar: Dr. Bilâl N. Şimşir

Yayın Tarihi: Ocak 2018

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-82518-6-1

(Karton kapaklı, 75 sayfa)

Ermeni Konferansları 2016

Derleyen: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2017

Dil: Türkçe-İngilizce

ISBN: ISBN 978-605-82518-2-3-0-5

(Karton kapaklı, 162 sayfa)

Gürcistan'daki Müslüman Topluluklar: Azınlık Hakları, Kimlik, Siyaset

Editörler: Ayşegül Aydıngün, Ali Asker, Aslan Yavuz Şir

Yayın Tarihi: Haziran 2016

Dil: Türkçe

ISBN: 97605601974

(Karton kapaklı, 428 sayfa)

Turkish-Russian Academics: A Historical Study on the Caucasus

Editör: AVİM

Yayın Tarihi: Nisan 2016

Yayınevi: Terazi Yayınları

Dil: İngilizce

ISBN: 9786056061967

(Karton kapaklı, 248 sayfa)

Armenian Diaspora: Diaspora, State and the Imagination of the Republic of Armenia

Yazar: Turgut Kerem Tuncel

Yayın Tarihi: İlk baskı Aralık 2014; ikinci baskı Ağustos 2015

Dil: Türkçe

ISBN: 9786056061950

(Karton kapaklı, 342 sayfa)

Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913)

Yazar: Bilâl N. Şimşir

Yayın Tarihi: Eylül 2014

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-60619-4-3

(Karton kapaklı, 312 sayfa)

AVİM Kitapları

'Aza Beast'

**Savaşın Köklerine İnmek
- Bir Bosna Savaşı Günlüğü -**

Yazar: Colum Murphy

Çeviri: M. Sina Baydur

Yayın Tarihi: 2013

Dil: Türkçe

ISBN: 978-605-60619-3-6

(Karton kapaklı, 368 sayfa)

The Armenian Question

Basic Knowledge and Documentation

Yazar: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2009

Dil: İngilizce

ISBN: ISBN 978-605-60619-0-5

(Karton kapaklı, 470 sayfa)

Ermeni Sorunu

Temel Bilgi ve Belgeler

Yazar: Ömer Engin Lütem

Yayın Tarihi: 2009

Dil: Türkçe

ISBN: ISBN 978-605-60619-1-2

(Karton kapaklı, 520 sayfa)

AVİM Konferans Kitapları

- **The Centennial of the Independence of the Three South Caucasus States: Historical Background, Contemporary Developments and Prospects of Peace and Prosperity.** Sayı: 24, Ankara Ekim 2019.
- **Eurasia from the Perspective of Turkey and Mongolia.** Sayı: 23, Ankara Mayıs 2019.
- **25 Years of Turkey-Ukraine Diplomatic Relations: Regional Developments and Prospects for Enhanced Cooperation.** Sayı: 22, Ankara Temmuz 2018.
- **Security, Stability and Cooperation in the Wider Black Sea Region.** Sayı: 21, Ankara Ekim 2018.
- **Türkiye ve Kore: Gelişen Avrasya’da İki Köprübaşı.** Sayı: 20, Ankara Şubat 2018.
- **“11. Asya - Avrupa Zirvesi Öncesi Moğolistan’daki Güncel Durum, Moğolistan’ın Bölgesel Potansiyeli ve Türk-Moğol İlişkileri”.** Sayı: 19, Ankara Nisan 2016.
- **Projections for the Future of Turkish-Armenian Relations.** Sayı: 18, Ankara Mart 2016.
- **Security and Stability Concerns in the South Caucasus.** Sayı: 17, Ankara Mayıs 2015.
- **Policy of Mass Killings in the Early 20th Century in Colonial Africa: The Case of Genocide in Namibia and the Lessons Learned.** Sayı: 16, Ankara Aralık 2015.
- **Prospects for Turkish-Armenian Relations.** Sayı: 15, Ankara Nisan 2015.
- **Turkic Council and Cooperation in Eurasia in the Light of Developments Across the Region.** Sayı: 14, Ankara Şubat 2015.
- **28 Ocak AİHM Perinçek-İsviçre Duruşmasının Işığında Türk-Ermeni Sorunu.** Sayı: 13, Ankara Şubat 2015.
- **The ‘Sociological Turn’ of Taiwan-China Relations.** Sayı: 12, Ankara Aralık 2014.
- **Regional Cooperation Possibilities and Prospects for the Future in the Caucasus.** Sayı: 11, Ankara Aralık 2014.
- **The Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh Conflict: A Threat to Regional Peace, Security and Neighborly Relations.** Sayı: 10, Ankara Kasım 2014.
- **Turkey-Iran: Regional Cooperation in an Evolving Eurasian Geography with a Focus on the Caucasus and Central Asia.** Sayı: 9, Ankara Mayıs 2014.
- **Turkey’s and Taiwan’s Outlook on Eurasia-Pacific.** Sayı: 8, Ankara Mayıs 2014.
- **Turkish-Armenian Dialogue.** Sayı: 7, Ankara Nisan 2014.

AVİM Konferans Kitapları

- **South East Europe, The Balkans: Prospects for the Region.** Sayı: 6, Ankara Mart 2014. (İngilizce)
- **Caucasus and Azerbaijan.** Sayı: 5, İstanbul Mart 2014.
- **Avrasya Perspektifleri: Kazakistan ve Türkiye'den Bakış.** Sayı: 4, Ankara Şubat 2014.
- **Turkey in the Troika of G-20, Preparing to Assume the Chair in 2015.** Sayı: 3, Ankara Kasım 2013.
- **A General Look at Asia and Turkey's Priorities: Prospects and Priorities of Turkey in Asia.** Sayı: 2, Ankara Haziran 2013.
- **Regional Integrated Transport Corridors Project.** Sayı: 1, Ankara, Mayıs 2013.

AVİM Raporları

- **The Relativity of Self-Determination Conceptions Regarding the Nagorno-Karabakh Conflict.** Att. Dr. Deniz Akçay, No: 19, September 2020.
- **Dağlık Karabağ Uyuşmazlığında Self-Determinasyon Tezlerinin Göreceliği.** Av. Dr. Deniz Akçay, No: 18, Eylül 2020.
- **The Montreux Convention: A Regional And Global Safety Valve.** Teoman Ertuğrul Tulun, No: 17, March 2020.
- **Osmanlı Devleti'ndeki Hukuki Düzenlemeler Çerçevesinde Ermeniler ve Geride Bıraktıkları Mallar (Emvâl-i Metruke).** Prof. Dr. Gül Akyılmaz, No: 16, Temmuz 2017.
- **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi.** Prof. Dr. Mesut Çapa, No: 15, Haziran 2017.
- **The Pontus Narrative and Hate Speech.** Teoman Ertuğrul Tulun, No: 14, Mayıs 2017.
- **Türkiye Cumhuriyeti/Osmanlı Devleti ve Ardıllık/Devamlılık Sorunsalının Görelileşmesi.** Dr. Deniz AKÇAY, No: 13, Mayıs 2017.
- **81. Yılında Montrö Sözleşmesi'nin Karşılaştığı Güvenlik Sorunları ve Sözleşmenin Feshi ve Tadili İçin Girişimler Vukuunda Karşılaşılabilecek Senaryoların Analizi.** E. Büyükelçi Dr. Şükrü M. Elekdağ, No: 12, Nisan 2017.
- **Tarihsel Arka Planıyla Pontus Meselesi.** Yrd. Doç. Dr. Yüksel Küçükler - Prof. Dr. Hikmet Öksüz, No: 11, Nisan 2017.
- **Uluslararası Hukukta Zarar Giderimi ve Ermeni Talepleri.** Ertan Kiraz, No: 10, Aralık 2016.
- **“Cyprus V. Turkey” Kararı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Uyuşmazlık Sınavı.** Deniz Akçay. No: 9, Şubat 2016.
- **The Armenian Terrorism and the Turkish Press (1973 - 1984).** Hazel Çağan, No: 8, Ekim 2014.
- **Regional Security Complex Theory and the South Caucasus: Security Perceptions and Their Reflections on Regional Level.** Özge Nur Öğütcü, No: 7, Ağustos 2014.
- **Kör İnanç Olarak İntikamcılık ve Taşnak-ASALA Suikastleri.** Hikmet Özdemir, No: 6, Mart 2014.
- **Dünya Kiliseler Konseyi Nedir?** Mehmet Oğuzhan Tulun, No: 5, Mart 2014.
- **Ermeni Apostolik Kilisesi'nde Yaşanan Anlaşmazlıklar.** Mehmet Oğuzhan Tulun, No: 4, Şubat 2014.

AVİM Raporları

- **1915 Olayları ve Türk-Ermeni Uyuşmazlığı.** No: 3 Şubat 2014
- **Avrasya’da Bölgesel Bir İşbirliği Mekanizması: Türk Konseyi.** Ali Çiviler, No: 2 Şubat 2014.
- **Armenians and Syria 1915 and 2013.** Jeremy Salt, No: 1, Şubat 2014.

İletişim

Süleyman Nazif Sokak No:12/B Daire: 2-3-4 06550 Çankaya - ANKARA/TÜRKİYE

Tel: +90 (312) 438 50 24 • Fax: +90 (312) 438 50 26

E-mail: info@avim.org.tr

www.avim.org.tr

ISBN: 978-605-73572-1-2

9 786057 357212

Fiyatı 50 TL